

De apostel Paulus en zijn fondswerving voor de armen in Jeruzalem

Jos M Strengholt

© Jos M Strengholt 2021
jos@strengholt.info

Inhoud

Inleiding	4
1. De hongersnood die Agabus voorspelde	5
2. De Galatenbrief en de collecte voor Jeruzalem	15
3. Paulus' tweede zendingsreis	24
4. Derde zendingsreis en de eerste brief aan Korinte.....	31
5. Derde zendingsreis en de eerste brief aan Korinte.....	38
6. Derde zendingsreis en brief aan Rome.....	46
7. Terug naar Jeruzalem	52
8. Wat kan je hier vandaag mee.....	57

Inleiding

Paulus schrijft in vier van zijn brieven over een collecte die hij organiseerde voor de arme gelovigen in Jeruzalem. Hij noemt dit in zijn brieven aan de gemeenten in Galatië, in Korinte (in beide brieven) en in Rome. In zijn boek Handelingen stipt Lukas deze collecte tweemaal aan. Jarenlang, tijdens al zijn zendingsreizen, speelde de kwestie voor Paulus een belangrijke rol.

Wat motiveerde Paulus om zoveel aandacht aan deze collecte te geven? Wat was de betekenis van deze donaties aan de armen in Jeruzalem? Wat voor argumenten gebruikte Paulus om de gemeenten te overtuigen mee te doen aan deze collecte voor Jeruzalem? Op deze vragen hoop ik in dit kleine werkje antwoorden te geven. Daarvoor zal ik traceren wat we over deze collectes te weten komen bij Lukas en Paulus.

Tenslotte zal ik wat conclusies trekken in een slothoofdstuk. Daarbij wil ik me vooral afvragen wat de collecte van Paulus voor de armen in Jeruzalem ons vandaag te zeggen zou kunnen hebben.

Ik gebruik als basis voor deze studie de Herziene Statenvertaling (HSV) omdat die dichter tegen de Griekse grondtekst aanleunt dan de meeste andere Nederlandse vertalingen. Dankzij het *herziene* karakter is die bovendien goed leesbaar.

Jos M Strengholt

1. De hongersnood die Agabus voorspelde

De eerste keer dat Paulus betrokken raakte bij hulpverlening voor de armen in Jeruzalem was toen daar sprake was van een hongersnood. Lukas beschrijft dit in Handelingen 11.27-30:

En in die dagen kwamen enkele profeten vanuit Jeruzalem naar Antiochië. En een van hen, van wie de naam Agabus was, stond op en gaf door de Geest te kennen dat er een grote hongersnood zou zijn over heel de wereld, die ook gekomen is onder keizer Claudius. En de discipelen besloten, ieder naar vermogen, iets te sturen ten dienste van de broeders die in Judea woonden, en dat deden zij ook. En zij stuurden het naar de ouderlingen door de hand van Barnabas en Saulus.

Voordat we ingaan op de details van deze tekst van Lukas kijken we eerst naar de situatie van de kerk in Judea en Jeruzalem. De kerk daar leed al jaren onder verdrukking en mede daardoor waren er zonder twijfel veel armen onder de volgelingen van Jezus. De historicus Arye Ben-David denkt dat in deze periode van Israëls geschiedenis meer dan zeventig procent van de joodse boeren en dagarbeiders - die samen negentig procent van de bevolking vormden - onder het bestaansminimum leefden. Hoge belastingen en de politiek instabiele situatie in Judea maakten het leven

zwaar.¹ Een hongersnood daarbij zou een grote ramp betekenen.

De voorspelling van Agabus was dat er honger ‘over heel de wereld’ zou komen. Die wereld (Grieks: *oecumene*) was voor Lukas het Romeinse Rijk.² We weten van Romeinse schrijvers als Suetonius en Tacitus dat er tijdens het bewind van Keizer Claudius periodes van droogte waren die her en der voor hongersnoden zorgden. In de stad Rome leidde dit tot opstanden. Josephus, een Romeinse jood die leefde van 37-100 na Chr, beschrijft in zijn boek *Antiquiteiten van de Joden* dat koningin Helena van Adiabene naar Jeruzalem kwam tijdens een hongersnood. Helena liet daarom op eigen kosten uit Alexandrië graan en uit Cyprus gedroogde vijgen aanvoeren.³

Claudius was keizer in Rome tussen 41-54 na Chr, maar we kunnen de hongersnood waarvan in Handelingen sprake is nauwkeuriger dateren. Volgens Josephus vond de hongersnood in Judea plaats onder procurator Fadus en diens opvolger Tiberius Alexander.⁴ Die procurators bestuurden Judea tussen 44 en 48 na Chr. We mogen er dus van uitgaan dat Paulus ergens in deze periode met geld uit Antiochië naar Jeruzalem kwam. Sommige commentaren gaan nog wat verder

1. Arye Ben-David, *Talmudische Ökonomie: Die Wirtschaft des jüdischen Palästina zur Zeit der Mischna und des Talmud* Volume I (Hildesheim en New York, 1974) p. 458

2. Dat blijkt ook uit Lukas 2:1, waar de schrijver zegt dat keizer Augustus ‘heel de wereld’ wilde laten inschrijven.

3. Josephus, *Antiquities of the Jews* 20:2

4. Ibid. 20:5

in de speurtocht naar de precieuze periode. Ben Witherington III schrijft dat de waterstand van de Nijl in de zomer van het jaar 45 extreem hoog was en dat dit voor mislukte oogsten zorgde. Als een oogst mislukte in Egypte, de graanschuur voor het Rijk, was voorspelbaar dat snel daarna in delen van het Rijk de prijs van brood omhoog zou gaan.⁵ In het najaar van 45 waren de prijzen in Rome al verdubbeld en een jaar later stegen de prijzen nog steeds. Daar kwam voor Judea nog bij dat het jaar 47-48 waarschijnlijk een sabbatsjaar was waarin sommige joden hun land braak lieten liggen. Josephus beschrijft dat de graanprijs toen dertien keer hoger was dan normaal en dat velen in Judea verhongerden en stierven.⁶

We weten niet nauwkeurig wanneer de profetie door Agabus werd uitgesproken. F.W. Grosheide meent dat de verwoording erop duidt dat de profetie door Agabus werd uitgesproken voordat Claudius aan het bewind kwam maar dat lijkt me een onnodige conclusie.⁷ Op zich zegt de datering van de hongersnood ook niet alles over de datering van het bezoek van Paulus en Barnabas aan Jeruzalem om de hulp af te dragen. ‘In elk geval moeten we het bezoek van Paulus en Barnabas dus dateren in 48,’ aldus Witherington. Maar hij voegt daaraan toe, ‘of misschien iets eerder, afhankelijk van

5. Wie geen geloof hecht aan de werkelijkheid van profetie kan altijd nog aan de aantrekkelijke optie denken dat Agabus misschien wist van de overstromingen in Egypte en dat hij op basis daarvan honger voorspelde?

6. Josephus, *Antiquities* 20:2; 3:320; 20:51

7. F.W. Grosheide, *Handelingen* I (Korte Verklaring, Kampen) p. 182

hoe snel de gemeente in Antiochië op de dreigende crisis reageerde.⁸ Nauwkeurig dateren van de brieven en reizen van Paulus is lastig; van belang is vooral de volgorde van reizen en brieven, en niet zozeer de exacte data.

Als respons op de profetie van Agabus en de te verwachtten problemen in Judea besloten de christenen in Antiochië ieder naar vermogen iets te sturen ten dienste van de gelovigen in Judea. Wellicht dat de gelovigen in Jeruzalem met die hulp voorraden konden aanleggen of misschien kregen ze door de hulp genoeg financiële middelen om een periode van hoge voedselprijzen te overleven.

Lukas spreekt over ‘de discipelen uit Antiochië’ die de hulp stuurden. (Han 11.29) De gemeente in Antiochië bestond uit Joden en opvallend veel heidenen. Het nieuws van het grote aantal heidense bekeerlingen had Jeruzalem bereikt en daarom was Barnabas daarheen gestuurd om poolshoogte te nemen. Dit kan worden gezien als positieve belangstelling; er was daar immers een grote gemeenschap van gelovigen ontstaan. Dit betoogt bijvoorbeeld David J. Williams.⁹ Ik vermoed echter dat al vroeg sprake was van enige spanning tussen de christelijke leiders in Jeruzalem en die van Antiochië, met name over de vraag of die heidense bekeerlingen niet besneden zouden moeten worden.

8. Ben Witherington III, *The Acts of the Apostles: A Socio-Rhetorical Commentary* (Grand Rapids, 1998) p. 373

9. David J. Williams, *Acts* (New International Bible Commentary, Peabody, 1985, 1990), p. 204

Barnabas was verheugd over wat hij in Antiochië aantrof en hij liet Paulus uit Tarsus overkomen om mee te helpen in de tijd van oogsten en onderwijzen. (Han 11.21-25). Paulus en Barnabas hadden samen een heel jaar in die gemeente in Antiochië gewerkt; ze onderwezen een ‘grote menigte’ en de discipelen werden in Antiochië voor het eerst christenen genoemd. (Han 11.26) Dat Paulus en Barnabas samen naar Jeruzalem reisden was denk ik niet alleen vanwege de collecte die moest worden ingeleverd maar ook omdat de leiders in Jeruzalem op rapportage zaten te wachten. Ik denk dat Paulus hiervan in de Galatenbrief, in Gal 2.1-10 verslag doet. Ik kom daarop in het volgende hoofdstuk terug; we zien eerst wat we van Lukas leren.

Wie worden bedoeld met de broeders die hulp kregen, en wie waren de ouderlingen in wiens handen de hulp werd overgedragen? Het woord broeder (Grieks: *adelphos*) wordt in Handelingen vaak als aanspreekvorm gebruikt voor Israëlieten in het algemeen. Ook wordt het specifiek voor volgelingen van Jezus gebruikt. Het woord ouderling (Grieks: *presbyter*) wordt gebruikt voor de leiders van het Joodse volk maar ook voor de leiders van de volgelingen van Jezus.

Dat de kleine gemeenschap van volgelingen van Jezus in Antiochië hulp zou bieden aan de algemene gemeenschap van Joden en hun leiders in Jeruzalem die intussen de klein kudde van volgelingen van Jezus zwaar vervolgden, is erg onwaarschijnlijk. De broeders en de ouderlingen uit Han 11.29-30 zijn volgelingen

van Jezus. Het ging om hulp aan de kerk. Hier, in Han 11.30, wordt dit woord ouderlingen door Lukas voor de eerste keer specifiek gebruikt voor christelijke leiders.

Misschien dat we bij de ouderlingen en de broeders die in Han 11.29-30 worden genoemd een parallel kunnen zien met Han 11.1 waar Lukas het heeft over ‘de apostelen en de broeders die in Judea waren.’ Zijn ouderlingen hier dus dezelfde personen als de apostelen? Alistair C. Stewart argumenteert daarvoor.¹⁰ Elke kleine huisgemeente in Jeruzalem had een eigen apostel en als die bij elkaar kwamen voor kwesties die alle huisgemeenten in de stad aangingen, vormden ze samen de raad van ouderlingen. In de Galatenbrief zegt Paulus dat hij in Jeruzalem een ontmoeting had met de troika Jakobus, Petrus en Johannes; zou hij aan hen als raad van ouderlingen het geld hebben afgedragen? (Gal 2:9) Overigens, op grond van Han 15.23 lijkt het me toch redelijker om te denken dat de apostelen een andere groep waren dan de ouderlingen aangezien ze hier expliciet naast elkaar worden genoemd in de aanhef van een formele brief, net als in Han 16.4. Wellicht hadden de apostelen sinds Han 11:1 nieuwe leiders voor de huisgemeenten aangesteld naast de diakenen die er al eerder waren. (Han 6:1-7) In elk geval is het logisch dat de collecte aan een commissie ter hand werd gesteld: aan de apostelen in Jeruzalem gezamenlijk of aan hun vertegenwoordigers.

10. Alistair C. Stewart, *The Original Bishops: Office and Order in the First Christian Communities* (Grand Rapids, 2014)

In de buitengewoon moeilijke beginperiode van de kerk met verdrukkingen van buitenaf en zeer moeilijke theologische vragen rond besnijdenis en voedselwetten en het vraagstuk van de integratie van heidenen in de Joodse gemeenschap van volgelingen van Jezus, was de profetie van Agabus en de actie die werd ondernomen waarschijnlijk behulpzaam. Kerkvader Johannes Chrysostom vond het moment in elk geval zo heilzaam dat hij in zijn bijbelcommentaar op dit gedeelte zei dat ‘het nodig was dat de vrucht van het geven van aalmoezen hier zou worden geplant.’ Het zorgde dat de groeiende kerk met niet-joodse gelovigen gedwongen werd een positie in te nemen ten aanzien van de moederkerk. Ze moesten die wel met een financieel offer bijstaan. Dit zal zeker een positieve rol hebben gespeeld in het kalmeren van de spanningen die er waren. Net zoals de joodse volgelingen van Jezus in Jeruzalem alles gemeenschappelijk hadden, gingen ook de heidenen 500 kilometer verderop delen in dit gemeenschapsleven. (Han 2.44-45; 4.32-37)

Lukas spreekt in verband met de hulpverlening over ‘ten dienste van’ (Han 11.29) en ‘dienstwerk.’ (Han 12.25) Het gaat om (Grieks:) *diakonia*. Dat hebben wij voor het gemak in ons kerkelijk leven maar gewoon diakonie genoemd. Daardoor worden we niet aan de etymologie van het woord herinnerd. *Diakonia* betekent door het stof gaan. De diakonie van de gemeente in Antiochië voor hun broeders en zusters in Jeruzalem was geen tientje in de collectezak maar ze gaven naar

vermogen. Voor arme weduwen in Antiochië was dat tientje een kapitaal maar de meesten in die welvarende stad gaven vast veel meer. In de gemeenschap van gelovigen geef je wat je kan, als je ziet dat een ander er onderdoor dreigt te gaan.

Stephan Joubert beschrijft in zijn boek *Paul as Benefactor* dat deze daad van armenzorg door Paulus en Antiochië moet worden gezien tegen de achtergrond van verwachtingspatronen in de Grieks-Romeinse cultuur als het ging om iemand een weldaad te verlenen. In de Grieks-Romeinse cultuur werd van de rijken verwacht dat ze weldoeners of patroons zouden zijn. Het was een eer hulp aan een individu of een gemeenschap te geven. Die weldaden waren echter niet specifiek op de armen en noodlijdenden gericht en het was vaak bedoeld om daarmee stemmen of politieke steun te winnen. Bij een donatie was altijd sprake van de verwachting van wederkerigheid. Wie een donatie ontving, stond zowel moreel als financieel in het krijt bij de weldoener. Joubert wijst er op dat ook in onze moderne maatschappij zoiets als een *free meal* niet bestaat. ‘We zouden kunnen spreken over een universele norm van wederkerigheid die op zijn minst is gebaseerd op de minimale eis dat mensen hen moeten belonen door wie ze geholpen zijn.’¹¹ Ik denk dat Joubert hierin geen gelijk heeft. Maar wie in de Grieks-Romeinse cultuur doneerde, mocht inderdaad een wederdienst verwachten. Seneca schreef dat zo’n wederkerige

11. Stephan Joubert, *Paul as Benefactor: Reciprocity, Strategy and Theological Reflection in Paul's Collection* (Eugene, 2000, 2016) p. 18

transactie een belangrijke band vormde die mensen in de samenleving bijeen hield.¹² Culturen zijn echter nooit statisch. Seneca zag dat steeds minder mensen zich aan de regel hielden en wilde de norm daarom aanpassen. Hij wilde dat mensen zouden geven, niet om iets terug te verwachten van wie ze hielpen maar om de beloning van het genoegen van het geven zelf.¹³

Het lijkt me voor de hand liggen oog te hebben voor de aspecten van wederkerigheid in de te bespreken teksten over Paulus' collecte. Uiteraard speelde Paulus' Grieks-joodse achtergrond een rol, maar evengoed bij de leiders in Jeruzalem en de gemeentes in het Romeinse Rijk waar Paulus collecteerde. Waren er uitgesproken en onuitgesproken verwachtingen? Daarbij moeten we overigens niet onderschatten dat de joodse religie en de komst van Christus voor alle betrokkenen de voornaamste manier van denken over armenzorg was en werd. Opvallend is dat Joubert toegeeft dat de wederkerigheid van weldoening en patronage in de joodse samenleving 'geen rol van betekenis speelde', hoewel het volgens hem 'niet totaal afwezig' was.¹⁴ Waarom dan toch de Grieks-Romeinse norm als voornaamste uitgangspunt gebruiken in de interpretatie van de betreffende bijbelteksten? David J. Downs gaat in zijn boek *The Offering of the Gentiles* tegen Joubert's stelling in. Hij laat op overtuigende manier zien hoe Paulus de verwachting van wederkerigheid

12. Joubert, *Paul as Benefactor*, p. 19

13. Joubert, *Paul as Benefactor*, p. 43

14. Joubert, *Paul as Benefactor*, p. 943

juist radicaal doorbraak. Ik kom hier op terug. Downs vergelijkt in zijn boek de gemeenschappen van Paulus met Grieks-Romeinse vrijwillige associaties en met de joodse synagogen. In elk van die groepen was sprake van relaties waarin donaties een rol speelden, er werden heilige riten uitgevoerd, gemeenschappelijke maaltijden gevierd, collectes gehouden en er was sprake van wederzijdse assistentie. Voor de oppervlakkige toeschouwer waren de verschillen niet groot. Wij zijn geen oppervlakkige toeschouwers maar zullen zien dat Paulus rechtsreeks inging tegen de prevalerende Grieks-Romeinse cultuur.¹⁵

15. David J. Downs, *The Offering of the Gentiles: Paul's Collection for Jerusalem in Its Chronological, Cultural, and Cultic Contexts* (Grand Rapids: Eerdmans, 2016), pp. 118-119

2. De Galatenbrief en de collecte voor Jeruzalem

Paulus beschrijft in zijn brief aan de gelovigen in Galatië dat hij ‘in de streken van Syrië en Cilicië’ werkte voor hij naar Jeruzalem reisde. (Gal 1.21-22) Van Lukas weten we dat Paulus naar Antiochië (Syrië) kwam nadat Barnabas hem uit Tarsus (Cilicië) had opgehaald. (Han 11.25) Dit bevestigt wat mij betreft dat Gal 2 een beschrijving is van Paulus’ bezoek aan Jeruzalem in Han 11.27-30. Mijn indruk is dat de meeste exegeten dezelfde opvatting hebben.

Omdat Paulus in Gal 2 beschrijft hoe hij in Jeruzalem een aanvaring had met Joodse volgelingen van Jezus die van mening waren dat heidense bekeerlingen moesten worden besneden, denken sommigen dat Paulus hier het zogeheten apostelconvent (Han 15) beschrijft. Dat lijkt me onwaarschijnlijk want dan zou hij vrijwel zeker naar de besluiten van die vergadering hebben verwezen. Die waren zelfs formeel en schriftelijk opgesteld. (Han 15.22-29) Dat hier niet naar wordt verwezen terwijl het uiterst relevant was, bevestigt dat Paulus deze brief dus schreef voordat dit convent werd gehouden. In dat geval werd de onderhavige kwestie dus meer dan eens besproken onder de kerkleiders maar dat is natuurlijk niet vreemd. Deze gewichtige kwestie van hoe heidenen zich konden integreren in de vooral Joodse gemeenschappen van christenen werd jarenlang een problematisch thema dat telkens opnieuw werd opgerakeld.

Paulus beschrijft in de Galatenbrief dat hij naar Jeruzalem ging ‘op grond van een openbaring.’ (Gal 2.2) Eerder in zijn brief zei hij dat hij het evangelie dat hij verkondigde had ontvangen ‘door openbaring van Jezus Christus.’ (Gal 1.12) Doelt Paulus op één en dezelfde openbaring? De vraag is of Paulus in dat geval zou hebben gezegd dat hij naar Jeruzalem ging ‘op grond van’ die openbaring. Ik vermoed dat Paulus hier verwijst naar de profetie van Agabus op grond waarvan de gemeente in Antiochië in actie kwam en hem naar Jeruzalem afvaardigde.¹⁶ (Han 11.28-30)

Toen Paulus en Barnabas met de Jeruzalemse leiders Jacobus, Petrus en Johannes tot een vergelijk kwamen over de kwestie van de besnijdenis bezegelden ze hun gemeenschap (Grieks: *koinonia*) met een handdruk. (Gal 2:9) Dit ging niet om een kwestie van persoonlijke genegenheid maar het was een formeel verbond.¹⁷ De leiders van Jeruzalem deden het aanbod van een verdrag aan Paulus en Barnabas. Er werd een werkverdeling gemaakt op basis van de erkenning dat Paulus’ apostelschap onder de heidenen gelijkwaardig was aan het werk van de Jeruzalemse apostelen onder de joden. Het behelsde daarmee ook de erkenning door de joodse leiders in Jeruzalem dat de heidense gelovigen waar Paulus zich op richtte, één gemeenschap vormden met de joodse volgelingen van Jezus. Het was dus niet tot een breuk gekomen tussen Antiochië en Paulus enerzijds

16. Zo bijvoorbeeld ook Downs, *The Offering of the Gentiles*, p. 39

17. Herman N. Ridderbos, *The Epistle of Paul to the Churches of Galatia* (NICNT, Grand Rapids, 1953, 1984), p. 90; ook Joubert, *Paul as Benefactor*, pp. 100-101

en de leiders in Jeruzalem anderzijds over de vraag aan welke joodse wetten de heidense gelovigen zich moesten houden. Het probleem leek in ieder geval voor het moment opgelost.

Jacobus, Petrus en Johannes vroegen van Paulus en Barnabas dat ze aan de armen in Jeruzalem zouden blijven denken. (Gal 2.10) Dit was onderdeel van het verbond dat ze sloten. Sommigen verdedigen het idee dat de collecte voor Jeruzalem los stond van de erkenning van de bediening van Paulus en de overeenkomst die werd gesloten omdat het verzoek van die collecte pas na de overeenkomst werd gedaan. Joubert is deze mening toegedaan.¹⁸ Dat lijkt me ten onrechte want nadat de apostelen van Jeruzalem genereus erkenden dat Paulus een apostel met hetzelfde gezag was als zichzelf, zou Paulus elk verzoek als een verplichting hebben beschouwd, ook als dit in de vorm van een soort informele vraag zou zijn verpakt. Ook vandaag de dag werkt dit nog zo in het Midden Oosten. Joubert ziet Paulus' belofte dat hij aan de armen in Jeruzalem zou blijven denken als *benefit exchange* zoals gebruikelijk in het Grieks-Romeinse Rijk. Dat was het 'raamwerk waarin Paulus de collecte plaatste,' aldus Joubert.¹⁹ Ik vind dit vreemd want Joubert had toch expliciet gezegd dat dit in het jodendom nauwelijks een rol speelde?

Ik denk ook dat Joubert te ver gaat als hij zegt dat Paulus 'in de schuld' stond bij de leiders in Jeruzalem

18. Joubert, *Paul as Benefactor*, p. 104

19. Joubert, *Paul as Benefactor*, p. 74

zolang hij die collecte niet had geregeld. Hij schrijft: ‘Het werd nu van hem verwacht zijn dankbaarheid te tonen door te reageren met een even indrukwekkend dienstverlening, om niet een blijvende verplichting aan hen te hebben.’²⁰ Ik denk dat dit een veel te beperkte visie is op de collecte en dat hij het idee van *benefit exchange* teveel oplegt als de geldende en uitgevoerde norm. Hier komen we op terug.

Dat de Jeruzalemse leiders dit verzoek om blijvende financiële steun aan Paulus deden, lijkt me heel goed te passen bij een bezoek waarin Paulus de collecte van Antiochië aan die leiders had overhandigd. (Han 11.30) Een goede vertaling is: ‘Alleen, dat we altijd aan de armen zouden blijven denken.’ De werkwoordsvorm die wordt gebruikt is de aoristus, wat duidt op voortgaande actie. De armenzorg in Jeruzalem was voor Paulus van enorm belang; hij schreef dat hij zich voor deze zorg heeft beijverd. (Gal 2.10) Het ging om een praktische handreiking aan de armen in Judea die Paulus wilde voortzetten gezien de armoede van de gelovigen in Judea.

De werkverdeling die werd gemaakt, (Paulus de heidenwereld, de Jeruzalemse apostelen het Judeese jodendom) zal bij de leiders in Jeruzalem wel tot enige zorg hebben geleid. Nu kregen ze een collecte van Paulus uit Antiochië maar zou dat met de werkverdeling afgelopen zijn? En in de toekomst, zouden de gelovigen in Jeruzalem nog wel op enige hulp uit de rest van

20. Joubert, *Paul as Benefactor*, p.102

de wereld kunnen rekenen als Paulus dat tot zijn werkgebied maakte? In termen van fondswerving gaf Jeruzalem een groot deel van de potentiële donors weg; de vraag om blijvende steun was nodig vanwege de algemene armoede en de hongersnood maar ook vanwege toegenomen economische onzekerheid door het gesloten verdrag.²¹

Nergens blijkt dat Paulus van plan was een eenmalige collecte te gaan houden om daarmee van een schuld af te zijn, zoals Joubert stelt. Dit is wellicht zijn conclusie omdat hij zoveel nadruk legt op de noodzakelijke wederkerigheid van de transactie. Maar hij geeft toe, ook voor Paulus speelde die noodzakelijke wederkerigheid niet zo'n grote rol want het gaat Paulus om de *koinonia*, het welzijn en de solidariteit van de wereldwijde christelijke gemeenschap. 'Hij accepteerde de verantwoordelijkheid [voor de collecte] voor de behoeftige gelovigen in Jeruzalem met enthousiasme omdat hij geloofde dat het een belangrijke zichtbare uitdrukking zou zijn van hun gemeenschap.'²² Me dunkt dat Paulus' wens om die gemeenschap te versterken en om de armen in die gemeenschap te steunen belangrijker is als paradigma om de collecte te begrijpen dan het concept van de *benefit exchange* waar Joubert van spreekt. Paulus spreekt over de gemeenschap als een familie - het gaat om broers en zussen. De christelijke groepen die Paulus vormde

21. In wat ik over dit verzoek tot hulp las in commentaren las, kwam ik deze pragmatische houding niet tegen

22. Joubert, *Paul as Benefactor*, p. 103

organiseerden zich als het huishouden van de *extended family*. Daarin was gezamenlijke zorg voor elkaar de norm. In het Grieks-Romeinse culturele paradigma van wederkerige hulpverlening paste het idee van donaties voor gemeenschappen ver weg trouwens ook niet.²³ Maar, aldus James T. Hughes in zijn proefschrift over *Ecclesial Solidarity in the Pauline Corpus*, ‘De broederschap van de gelovigen reikt buiten de grenzen van [de eigen stad] en de leden van die wijdere broederschap hebben verantwoordelijkheden voor elkaar.’²⁴

Over welke armen hadden de apostelen het in Gal 2.10? In zijn commentaar op de Galatenbrief breekt R. Allan Cole een lans voor het idee dat met de armen alle volgelingen van Jezus in Jeruzalem en Judea werden bedoeld. De term ‘de armen’ had een lange geschiedenis in Israël’s literatuur als verwijzing naar het vrome overblijfsel van Gods volk.²⁵ Ik weet niet of Paulus in een brief aan de gehelleniseerde volgelingen van Jezus in Galatië de term armen zou gebruiken als algemene aanduiding voor de volgelingen van Jezus in Jeruzalem. In ieder geval, in Jeruzalem en Judea was sprake van echte armoede.

23. Christoph W. Stenschke, ‘The leadership challenges of Paul’s collection for the saints in Jerusalem: Part I - Overcoming the obstacles on the side of the Gentile Christian donors,’ in *Verbum et Ecclesia*, 36(1) (2015), p. 3

24. James T. Hughes, *Ecclesial Solidarity in the Pauline Corpus: Relationships between Churches in Paul’s Letters* (Pickwick Publications, 2019), p. 120

25. R. Allan Cole, *Galatians* (Tyndale New Testament Commentaries, 1965, 1988, Grand Rapids) pp. 70-71

David H. Stern, een Messiaanse jood, schrijft als commentaar bij Gal 2.10 dat ‘waarschijnlijk deze hulp zowel de Messiaanse als de niet-Messiaanse Joodse armen zou baten; er is geen reden om anders te vermoeden.’²⁶ Wie te maken heeft met armenzorg in kerken wereldwijd weet dat hulp vaak ook bij de mensen in de sociale periferie van die kerken terecht komt. Dus wat de praktijk van noodhulp betreft heeft Stern denk ik gelijk. Uit wat we tot dusver zagen in Handelingen en de Galatenbrief was het echter wel duidelijk hulp van volgelingen van Jezus in Antiochië aan de volgelingen van Jezus in Jeruzalem. Dat die daarmee ook hun burens hielpen past geheel in de christelijke visie op zorg voor de naaste.

Paulus reisde na het inleveren van de collecte terug naar Antiochië. (Han 12.25) Hij verbleef daar enige tijd maar toen werden Paulus en Barnabas op hun eerste zendingsreis gestuurd. (Han 12.25-13.3) Die reis ging onder meer naar Galatië. Vier steden daar worden met name genoemd: Antiochië (in Galatië), Ikonium, Lystre en Derbe. Op die reis zal Paulus hun opdrachten hebben gegeven om de arme gelovigen in Jeruzalem en Judea met collectes te helpen en na zijn bezoek schreef Paulus aan deze gemeenten zijn brief. Deze reis vond plaats rond het jaar 47-48, het apostelconvent van Han 15 vond plaats rond 48-49 dus de Galatenbrief zal daartussen zijn geschreven, rond 48 na Chr.

26. David H. Stern, *Jewish New Testament Commentary* (Clarksville, 1992), p. 527

Eerste zendingsreis

Als Paulus zijn opdracht tot collectes voor Jeruzalem al aan de Galatiërs had gegeven voor hij zijn Galatenbrief schreef, mogen we zijn opmerking over dit gedenken van de armen in Jeruzalem (Gal 2.10) gerust als een hint van Paulus zien dat ze deze collecte niet moesten vergeten. Misschien was hun motivatie wat afgenomen omdat het juist de kerk in Jeruzalem was die in Galatië voor de nodige opschudding zorgde. Vanuit die kerk in Jeruzalem kwam waarschijnlijk de pressie dat ook heidenen zich moesten laten besnijden waarover in Galatië zoveel werd getwist, getuige de brief die Paulus aan hen moest schrijven. Paulus wilde

dat ze ondanks dit probleem niet ophielden de armen in de gemeenten in Jeruzalem tot zegen te zijn. Dat was zijn deel van de overeenkomst en het zou goed zijn voor de relaties binnen de internationale christelijke gemeenschap.

Misschien moeten we ook deze woorden van Paulus aan de Galatiërs in dit licht zien: ‘En laten wij niet moe worden goed te doen, want te zijner tijd zullen wij oogsten, als wij het niet opgeven. Laten wij dus, terwijl wij gelegenheid hebben, goeddoen aan allen, maar vooral aan de huisgenoten van het geloof.’ (Gal 6:9-10) Dat dit wellicht met dezelfde kwestie van de collecte voor Jeruzalem te maken heeft, wordt gesuggereerd door het gebruik van het woord oogsten; dit concept van de collecte van Jeruzalem als zaaien en oogsten wordt in 2 Kor 9.10 en Rom 15.28 herhaald.

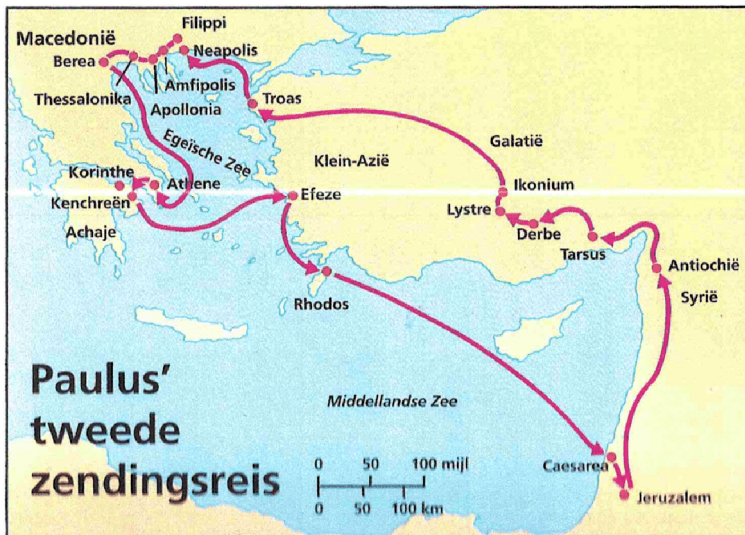
3. Paulus' tweede zendingsreis

Na te zijn teruggekeerd van zijn eerste zendingsreis naar Galatië ontstond in Antiochië opschudding over de vraag van de besnijdenis voor heidense volgelingen van Jezus. Sommige volgelingen van Jezus uit Judea kwamen de noodzaak hiervan in Antiochië verkondigen, zoals ze dat ook in Galatië hadden gedaan. (Han 15.1) Dit resulteerde in het apostelconvent in Jeruzalem, waar de zaak diepgaand werd doorgesproken. Daar werd besproken en vastgelegd dat heidenen die tot geloof kwamen in Jezus zich niet hoefden te laten besnijden en dat de joodse wetgeving voor hun niet van belang was, en dat ze toch volop tot de gemeenschap van volgelingen van Jezus werden gerekend. Na afloop werd een brief opgesteld waarin dit door de gezamenlijke leiders uit de doeken wordt gedaan:

Wij hebben gehoord dat sommigen die bij ons vandaan zijn gekomen, u met woorden in verwarring hebben gebracht en uw zielen hebben verontrust door te zeggen dat u besneden moet worden en de wet moet onderhouden. Wij hadden hun daar geen opdracht toe gegeven. Daarom heeft het ons, nadat wij het eens geworden waren, goedgedacht enige mannen te kiezen en naar u toe te sturen met onze geliefden, Barnabas en Paulus, mensen die hun leven overhebben voor de Naam van onze Heere Jezus Christus. (Han 15.24-26)

Opvallend is dat die brief specifiek was gericht aan de 'broeders uit de heidenen die in Antiochië, Syrië en

Cilicië zijn.’ (Han 15:23) Wilden de leiders van de kerk in Jeruzalem niet direct de kerken aanschrijven die door Paulus en Barnabas waren gesticht, omdat dit buiten hun competentie zou liggen? Grosheide meent dat dit misschien een reden was dat Galatië niet werd genoemd, maar gezien de afspraak van de werkverdeling hoorden Syrië en Cilicië net zo min binnen de reikwijdte van Jeruzalem.²⁷ Waarom Galatië niet wordt genoemd is me dus niet duidelijk.

Paulus en Barnabas keerden terug naar Antiochië met de brief van het apostelconvent op zak. Die werd daar met dankbaarheid ontvangen. Na verloop van tijd besloot Paulus terug te gaan naar de gemeenten die hij eerder had bezocht, ongetwijfeld mede om het besluit van het apostelconvent waar nodig met de gemeenten

27. F.W. Grosheide, *Handelingen II* (Korte Verklaring, Kampen) p. 27

te delen. ‘En toen zij de steden langs reisden, brachten zij hun de bepalingen over waarvan de apostelen en de ouderlingen in Jeruzalem besloten hadden dat men die in acht moest nemen.’ (Han 16.4) Dit wordt specifiek genoemd in relatie tot de kerkjes in de steden van Galatië dus je mag ervan uitgaan dat het probleem daar nog steeds speelde, ook nadat Paulus zijn Galatenbrief aan hen stuurde. (Han 16.1-6) De reis voerde verder naar Macedonië. Paulus kwam daarna in Korinte waar hij anderhalf bleef (Han 18:11). Vandaar ging de reis naar Efese.

In Efese hoopte de christelijke gemeenschap dat Paulus wat langer kon blijven maar hij deed dat niet want hij wilde ‘beslist het komende feest in Jeruzalem vieren.’ (Han 18.21) Elke Israëliet wist dat hij in wezen driemaal per jaar in de tempel moest zijn, namelijk met Pasen, Pinksteren en op het Loofhuttenfeest. (Deu 16.16) Paulus wilde dus op één van die feesten in Jeruzalem zijn. Lukas beschrijft dat Paulus naar Caesarea voer, de havenstad van Jeruzalem. Daar aangekomen ging hij naar de gemeente. Mijn eigen vertaling van Han 18.22 is: ‘En toen hij was geland in Caesarea ging hij op [naar Jeruzalem] en groette de kerk, en hij daalde af naar Antiochië.’ Jeruzalem wordt in de Griekse tekst niet genoemd, maar mag gerust in vertaling worden toegevoegd want de geografische informatie die Lukas geeft is overduidelijk. ‘De taal van opgaan en neergaan in vs 22 duidt er zeker op dat Paulus naar Jeruzalem ging,’ aldus Witherington.²⁸ Vanuit de

28. Witherington, *The Acts of the Apostles*, p. 559

havenstad Caesarea moest je opgaan naar Jeruzalem dat 754 meter boven zeeniveau ligt. Dat Paulus daarna weer afdaalde naar Antiochië is denk ik een korte manier om te zeggen dat hij terugging naar Caesarea en vandaar de boot naar Antiochië nam of misschien ging hij via de Romeinse Via Maris (de zeeweg) over land. Me dunkt dat de taal van ‘opgaan’ ook goed past bij het feestseizoen, als pelgrims ‘opgingen’ naar God’s huis en de Psalmen 120-134 veel werden gebruikt. Het opschrift boven die Psalmen is ‘lied van de opgangen.’

Waarom wilde Paulus eerst in Jeruzalem langs de gemeente om pas daarna terug te keren naar zijn thuisgemeente in Antiochië? Lukas is kort en bondig in zijn beschrijving van het slot van de tweede en het begin van derde zendingsreis. Toch denk ik dat we ervan uit mogen gaan dat het ommetje dat Paulus via Jeruzalem maakte vol betekenis was. Vergeef me enige speculatie. Paulus had in Efese, weken daarvoor, zijn haar laten knippen omdat hij een gelofte had gedaan. (Han 18.18) We weten niet om wat voor gelofte het ging maar we weten dat als iemand zijn gelofte was nagekomen hij zijn haar weer mocht knippen maar dan moest daarna in de tempel een offer worden gebracht. (Num 6.13vv) Wat voor offer bracht Paulus in Jeruzalem? Moeten we denken aan een offer in de tempel zoals waar Paulus na zijn derde reis bij betrokken was? (Han 21.26) We weten het niet maar die gelofte van Efese was een reden om in Jeruzalem te moeten zijn.

De suggestie van Lukas is dat Paulus niet erg lang in Jeruzalem bleef. ‘Na de gemeente gegroet

te hebben' vertrok hij weer. Nu waren er diverse huisgemeenten dus er was veel te groeten, te rapporteren en te bespreken met de apostelen en andere leiders in Jeruzalem. Het groeten zal dus wel de nodige tijd in beslag hebben genomen. David Williams zegt dat Paulus in elk geval lang genoeg in Jeruzalem was om de economische ellende van de armen te zien en om te besluiten dat hij daar meer aan moest doen.²⁹ Vreemd dat Williams dit beschrijft alsof dit nieuw was voor Paulus. Hij lijkt over het hoofd te zien dat de zorg voor de armen in Jeruzalem al jaren hoog op de agenda van Paulus stond.

Tijdens zijn tweede zendingsreis zien we bij Lukas geen enkele vermelding van een collecte voor Jeruzalem. Op grond van Paulus' woorden in Gal 2.10, dat hij zich heeft beijverd altijd aan de armen in Jeruzalem te denken, mogen we er echter van uitgaan dat hij op zijn tweede zendingsreis aandacht aan de zaak gaf. In elk geval wisten de gemeenten in Galatië dat hij deze belofte had gedaan en gezien de hoeveelheid aandacht tijdens zijn derde reis, waarop we nog terugkomen, is het redelijk te denken dat hij ook op deze twee zendingsreis in alle gemeenten aandacht vroeg voor de noden van de armen in Jeruzalem en Judea. Ik denk dat Paulus de collecte van diverse kerken die hij op zijn tweede zendingsreis had bezocht bij de apostelen in Jeruzalem ging inleveren.

29. David J. Williams, *Acts* (New International Bible Commentary, Peabody, 1985, 1990), p. 323

De joodse wetgeving zei expliciet dat wie op pelgrimage naar de tempel kwam tijdens een joods feest donaties moest brengen: 'Men mag echter niet met lege handen voor het aangezicht van de HEERE verschijnen, maar ieders geschenk moet overeenkomen met de zegen van de HEERE, uw God, die Hij u gegeven heeft.' (Deu 16.17) Door de collectes in te leveren hield Paulus zich aan de belofte die hij drie of vier jaar eerder gedaan, het hielp bovendien de armen, en hiermee werkte hij mee aan het bijeenhouden van de gemeente van joodse en heidense volgelingen van Jezus in één gemeenschap.

Tenslotte, over welk feest zou het in Han 18.21-22 gaan? Yonatan Adler, professor in archeologie aan de Ariel Universiteit in Israël suggereert dat als Paulus een collecte wilde inleveren tijdens een feest de meest voor de hand liggende keus Pasen zou zijn. 'De rabbis in de Mishna, Traktaat Shekalim, zeggen dat Joden [buiten Israël] anderhalve maand voor het pascha moesten beginnen met het verzamelen van de jaarlijkse halve shekel [tempelbelasting], zodat het geld in Jeruzalem zou zijn tijdens dat feest. Als de rabbis hier een correcte herinnering uit de tijd van de Tempel hebben genoteerd, suggereert dit dat het pascha het moment was dat mensen hun geld moesten brengen.'³⁰

Sommige exegeten zien trouwens een parallel tussen deze joodse tempelbelasting - verplicht voor joden in het hele Romeinse Rijk - en de collecte die Paulus in alle gemeenten organiseerde. Het is duidelijk dat voor joden

30. Dr. Yonatan Adler, in een email aan de auteur (20 januari 2021)

die bij de gemeenten van Paulus hoorden het concept van geld geven voor Jeruzalem bekend was, maar dat is wel de limiet van de parallel. Joden moesten verplicht een halve shekel per jaar betalen voor de eredienst in de tempel. Paulus moedigt de gelovigen aan vrijwillig naar vermogen te geven, die steun was niet jaarlijks en die was gericht op de arme christenen in geheel Judea.³¹

31. Downs bespreekt dit kort in *The Offering of the Gentiles*, pp. 10-11

4. Derde zendingsreis en de eerste brief aan Korinte

Nadat Paulus ‘enige tijd’ in Antiochië was geweest, ging hij weer op reis. Dit werd zijn derde zendingsreis. Hij ging terug naar Frygië en Galatië waar hij al twee keer eerder was. Lukas meldt alleen dat Paulus daar alle discipelen versterkte. (Han 18.23) Daarna ging Paulus naar Efese waar hij een jaar of drie werkte. (Han 19.1, 10) In Efese besloot Paulus om via Macedonië en Achaje naar Jeruzalem te reizen. En daarna wilde hij Rome zien. (Han 19.21)

Terwijl Paulus in Efese was, schreef hij een brief aan de kerk in Korinte. (1 Kor 16.5-8) Dit gebeurde ergens in 54-55. Paulus had trouwens al eerder een brief aan ze geschreven maar die hebben we niet meer. (Zie 1 Kor 5.9) De Korintiërs hadden op die eerste brief gereageerd en onder meer een vraag gesteld over de

collecte voor Jeruzalem. Paulus komt daarom terug in wat we nu de eerste brief aan de Korintiërs noemen:

Wat nu de inzameling voor de heiligen betreft, moet u het net zo doen als ik het aan de gemeenten in Galatië opgedragen heb. (1 Kor 16.1)

Paulus gebruikt in deze brief vaker de uitdrukking 'wat nu betreft' en lijkt daarmee te reageren op vragen die hem na zijn eerste (verloren) brief zijn gesteld. Dus in die verloren brief was de collecte al aan de orde geweest. Paulus schreef ze nu dat ze die collecte net zo moesten aanpakken als hij het aan de gemeenten in Galatië had opgedragen. Blijkbaar was Paulus ook in de gemeenten in Galatië opnieuw bezig geweest met de collecte voor Jeruzalem. Het is dus duidelijk hoe centraal deze armenhulp stond in het denken van Paulus en in het leven van de jonge gemeenten.

In 1 Kor 16.1 spreekt Paulus over een 'inzameling voor de heiligen' en hij noemt het een gave die naar Jeruzalem moet worden gebracht. (1 Kor 16.3) Later, in een volgende brief aan de kerk in Korinte, maakt Paulus duidelijk dat het nog steeds gaat om armenhulp, dus het is duidelijk dat de collecte die aan de orde is op de derde zendingsreis nog steeds gaat over het inlossen van Paulus' belofte dat hij de armen in Jeruzalem zou blijven gedenken. (Gal 2.10) Dat die hier door Paulus heiligen worden genoemd onderstreept dat het om een collecte voor de volgelingen van Jezus in Jeruzalem ging en niet om steun aan Israël in het algemeen. Paulus gebruikt het woord heiligen immers standaard als

aanduiding voor volgelingen van Jezus en voor niemand anders.

Opvallend is dat Paulus zegt dat hij het de Galatiërs heeft ‘opgedragen,’ en de gemeente in Korinte *moet* hetzelfde doen. Die hulpverlening aan de arme broeders en zusters in Jeruzalem en Judea was dus niet vrijblijvend. Het moest gebeuren en ook de methodiek werd door Paulus voorgeschreven. De gemeente in Korinte stond dus onder enige druk om deze collecte uit te voeren zoals Paulus wenste. Waarom zou Paulus trouwens alleen de Galatiërs noemen in dit verband? Kerkvader Chrysostomos zei in een preek: ‘Paulus moedigt de Korintiërs aan door de Galatiërs te noemen, want ze zouden uiteraard beschaamd staan als ze minder zouden doen dan zulke provincialen.’³² Is dit misschien waarom Paulus geen melding maakt van de kerken in Asia, zoals Efese? Dit is wat Paulus aan de Galatiërs en daarna dus ook aan de kerk in Korinte gebod:

Op elke eerste dag van de week moet ieder van u bij zichzelf iets opzijleggen om op te sparen wat in zijn vermogen is, opdat de inzamelingen niet pas dan gehouden worden, wanneer ik gekomen ben. (1 Kor 16:2)

Door opdracht te geven geld opzij te zetten op de eerste dag van de week verbond Paulus deze collecte met de eredienst. Sommigen menen dat de woorden ‘bij zichzelf iets opzijleggen’ duiden op het thuis apart

32. Johannes Chrysostomos, *Preek over de Brieven van Paulus aan de Korintiërs* 43.I.

zetten van geld maar het gebruikte woord (Grieks: *par heautooi*) kan ook persoonlijk of individueel betekenen. Downs denkt dat het dus niet om een zendingsbusje thuis gaat maar om geld dat ieder gemeentelid mee moest nemen naar de eredienst.³³ Paulus wilde niet dat pas na zijn komst geld bijeengebracht zou worden; die gedachte suggereert dat sprake was van een centrale pot waarin het werd bewaard want als mensen het geld thuis moesten bewaren zouden ze nog steeds een collecte moeten houden zodra Paulus arriveerde. Paulus maakte met deze aanpak duidelijk dat voor hem de collecte niet zomaar armenhulp was maar ook een religieus offer. Daarop duidt ook het Griekse woord *logeia* dat Paulus voor inzameling gebruikt. Dit werd indertijd vooral gebruikt voor religieuze inzamelingen voor een god of een tempel.³⁴ Downs constateert dat voor Paulus de armenhulp voor Jeruzalem een offer aan God was. 'Voor Paulus was het offeren van geld een integraal deel van de christelijke eredienst.'³⁵

Door de inzameling op wekelijkse basis te organiseren zorgde Paulus voor intense betrokkenheid van de gelovigen in Galatië en Korinte bij Jeruzalem. Als ze pas tijdens een bezoek van Paulus een inzameling zouden houden, zou de betrokkenheid minder zijn en de opbrengst waarschijnlijk ook. Paulus zei dat de gelovigen 'naar vermogen' geld apart moesten zetten. Dat deed de gemeente in Antiochië jaren daarvoor

33. Downs, *The Offering of the Gentiles*, p. 128

34. Downs, *The Offering of the Gentiles*, p. 129

35. Downs, *The Offering of the Gentiles*, p. 131

ook al (Han 11.29) en dat was voor Paulus blijkbaar de maatstaf. Helpen zoveel je kunt. Dat is bovendien niet alleen een opdracht voor de welgestelden in Korinte. Paulus gebied het aan ‘ieder van u.’ Alle gelovigen moesten betrokken zijn bij het dienstbetoon binnen de wereldwijde gemeenschap; het was niet de verantwoordelijkheid van de welgestelden alleen.

En wanneer ik bij u gekomen ben, zal ik hen die u daarvoor geschikt acht, met brieven sturen om uw gave naar Jeruzalem over te brengen. En als het de moeite waard mocht zijn dat ik de reis zelf ook maak, zullen zij met mij meereizen. (1 Kor 16.3-4)

De collecte moest door mensen uit de gemeente in Korinte naar Jeruzalem gebracht; de gemeente mocht zelf geschikte mensen uitzoeken. Paulus wilde die mensen dan wel een paar brieven meegeven, van de gemeente en van hemzelf neem ik aan. En wellicht zou hij samen met die gezanten naar Jeruzalem reizen, ‘mocht het de moeite waard zijn.’ Bedoelde hij dat hij tegelijk met die gezanten zou reizen als de collecte de moeite waard zou zijn? Ambrosiaster, een vierde eeuwse exegeet, denkt dat Paulus dit bedoelt.³⁶ Ik denk eerder dat Paulus het liever gewoon in het midden liet omdat hij zich niet wilde opdringen om niet de indruk te wekken van eigenbelang. Ik denk dat hij net als na zijn tweede zendingsreis met de donaties naar de leiders in Jeruzalem wilde gaan om duidelijk maken dat hij zich met de wereldwijde kerk van joden en heidenen aan de

36. Ambrosiaster, *Commentary on Paul's Epistles*, 1 Kor 16:4

afpraak van armenhulp voor de moederkerk in Judea hield. De jonge kerk, verspreid over het Romeinse Rijk, was één gemeenschap van broeders en zusters die elkaar bijstonden in hun noden.

De suggestie dat de gemeente in Korinte hun eigen gezanten met brieven naar Jeruzalem zou kunnen sturen was waarschijnlijk hoe ook door andere kerken werd gehandeld. Paulus maakte lange reizen en het is niet goed denkbaar dat hij na elke gemeente die hij bezocht met steeds meer geld rondtrok. Dat zou te gevaarlijk zijn, te zwaar bovendien, en het zou jaren duren voor de noodhulp in Jeruzalem arriveerde. Het is dus veel waarschijnlijker dat de gemeenten in Phrygië, Galatië en Asia (Efese) hun donaties via eigen mensen naar Jeruzalem hadden gestuurd. Misschien dat Paulus na zijn verblijf in Macedonië, toen de reis weer langzaam richting Jeruzalem ging, wèl zelf geld van de gemeenten meenam, in gezelschap van vertegenwoordigers van die gemeenten.

Die eerste brief van Paulus aan de gemeente in Korinte laat trouwens zien dat er daar veel problemen waren. Paulus had aanhangers en tegenstanders in Korinte. Een niet onverwachte kwestie was in hoeverre de joodse wetgeving nog geldigheid had en of die voor de niet-Joodse gelovigen moest gelden. Paulus moest laveren tussen de Scylla van wetticisme en de Charybdis van wetteloosheid. In die pogingen om dat voor elkaar te krijgen ging het Paulus om de vraag hoe de gelovigen van joodse en heidense afkomst één gemeenschap konden zijn die samen moesten kunnen eten, in het bijzonder als viering van het heilig avondmaal. De

christelijke gemeenschap (*koinonia*) waar het Paulus en de apostelen in Jeruzalem vanaf het begin om ging (Gal 2.9) stond onder druk. Voor Paulus had de hulp aan de armen in Jeruzalem door de wereldwijde gemeenschap van volgelingen van Jezus alles met die gemeenschap te maken.

5. Derde zendingsreis en tweede brief aan Korinte

Uit Paulus' tweede brief aan Korinte blijkt dat er mannen uit Jeruzalem waren gekomen die zich als betere apostelen dan Paulus voordeden. Het gezag van Paulus lag behoorlijk onder vuur en daarom had hij zijn voorgenomen bezoek aan Korinte wat uitgesteld. Een jaar na de eerste brief (1 Korintiërs) schreef hij de tweede (2 Korintiërs), ongeveer in 55-56 na Chr. Paulus was toen inmiddels in Macedonië aan het werk. (2 Kor 2.13; 8.1-6; 9.1-5; Han 20.2-3) Ook in Macedonië was de collecte voor Jeruzalem ter sprake gekomen. We weten niet welke steden Paulus bezocht op deze derde reis, maar het is ging vast om de gemeentes in Philippi, Thessalonica en Berea. Hij beschrijft wat er ten aanzien van die collecte voor Jeruzalem in Macedonië gebeurde:

Verder maken wij u bekend, broeders, de genade van God die in de gemeenten van Macedonië gegeven is, namelijk dat, te midden van veel beproeving door verdrukking, de overvloed van hun blijdschap en hun buitengewoon diepe armoede in overvloedige mate geleid hebben tot de rijkdom van hun vrijgevigheid. Want, zo getuig ik, zij gaven naar vermogen, ja, boven vermogen, en uit eigen beweging; en zij smeekten ons met veel aandrang dat wij hun genadegave en aandeel in het dienstbetoon aan de heiligen zouden aannemen. (2 Kor 8:1-4)

Paulus laat aan de Korintiërs weten hoe genereus de gelovigen in Macedonië waren. Ondanks hun eigen armoede waren ze rijk in vrijgevigheid: ze

smeekten van Paulus dat ze mochten meedoen met de collecte. Opvallend is dat het dus lijkt of Paulus deze Macedoniërs helemaal niet wilde betrekken bij de collecte voor Jeruzalem; ze waren zelf al arm genoeg. Echter, de Macedoniërs beschouwden de collecte als genadegave (Grieks: *charis*) en gemeenschap (Grieks: *koinonia*) aan het dienstbetoon (Grieks: *diakonia*) van de heiligen. Een mogelijk betere vertaling dan die van de HSV is dat ze vroegen om ‘de genade (*charis*) van het deelnemen (*koinonia*) aan het dienstbetoon (*diakonia*) aan de heiligen.’³⁷ In ieder geval ging het naar hun besef om meer dan het helpen van armen. Er was een besef van gemeenschap tussen de heidens-joodse gemeenten in Macedonië met de christelijke gemeenten in Jeruzalem.³⁸ Dat ze deze houding hadden en zo handelden wordt door Paulus genade genoemd. Hij spreekt over ‘de genade van God die in de gemeenten van Macedonië gegeven is.’ (2 Kor 8.1) Het begon in feite met de genade van Christus die zelf arm werd om zijn volgelingen geestelijk rijk te maken. (2 Kor 8.9) Het Macedonische soort geefgedrag is dus door God zelf ingegeven; het is *imitatio Christi*. Dat die Macedonische christenen zelfs boven vermogen gaven is Paulus’ manier om te zeggen dat ze echt alles deden om de armen in Jeruzalem bij te staan.

Paulus had in Macedonië vol enthousiasme gesproken over de gemeente in Korinte, namelijk dat die

37. Zo argumenteert Victor Paul Furnish, *II Corinthians* (The Anchor Bible, London, 1984, 2005) p. 401

38. Joubert, *Paul as Benefactor*, p. 137

al een jaar klaar zou staan om mee te doen met de hulp aan Jeruzalem. ‘Want ik weet van uw bereidwilligheid, waarover ik u roem bij de Macedoniërs, namelijk dat Achaje al sinds een jaar gereed is. En uw ijver heeft velen aangestoken.’ (2 Kor 9.2; 8.10) Het voorbeeld van Korinte, de grootste stad in Achaje, stimuleerde dus de gelovigen in Macedonië. Maar Paulus gebruikt dit vervolgens om de Korintiërs er op hun beurt toe aan te zetten om nu echt ernst met die collecte te maken. Hij spreekt hier hun eergevoel aan. Paulus wilde niet dat hijzelf of de Korintiërs beschaamd zouden staan als hun collecte niet klaar zou liggen als er Macedoniërs met Paulus mee zouden komen naar Korinte.

De Korintiërs waren een jaar eerder met de collecte begonnen maar nog steeds was het niet voltooid, was gebleken toen Titus uit Korinte naar Macedonië was gekomen. (2 Kor 7.6-7). Paulus stuurde Titus terug om zijn bezoek aan Korinte voor te bereiden en met name die collecte. ‘Zo hebben wij dan Titus aangespoord dat hij, zoals hij eerder begonnen was, nu ook de inzameling van deze genadegave bij u zou voltooien.’ (2 Kor 8.6) Net als in de eerste brief wijst Paulus ze er op dat die collecte klaar moet liggen voordat hij komt en Titus moet daar een rol in spelen.

Met Titus zijn trouwens nog twee broeders mee naar Korinte gereisd. Paulus zegt niet over wie dit gaat en hierover is zoveel speculatie in de diverse commentaren dat we maar moeten constateren dat we niet weten over wie Paulus hier sprak. Paulus noemt ze ‘gezanten van de gemeenten,’ aangewezen door die kerken om toe te

zien op het inleveren van de collecte in Jeruzalem. (2 Kor 8.19, 23) 'Wij proberen het immers te vermijden dat iemand ons verdacht zou maken vanwege dit grote bedrag waar wij zorg voor dragen,' aldus Paulus. (2 Kor 8.20-21) Sommige exegeten denken dat Paulus eerder was beschuldigd dat hij geld in eigen zak zou hebben gestoken. Zo zegt James M. Scott: 'Paulus was al eens beschuldigd van verduistering,' en daarbij verwijst hij naar 2 Kor 12.16vv.³⁹ Ik denk niet dat dit gedeelte suggereert dat Paulus werd beschuldigd van het zich toe-eigenen van geld. Paulus onderstreept slechts dat hij of zijn metgezellen nooit geld voor zichzelf van de Korintiërs hebben ontvangen en de Korintiërs waren zich daar terdege van bewust. Dat Paulus de kwestie van de collecte zorgvuldig wilde behandelen was denk ik niet omdat hij beschuldigd was maar om beschuldigingen te vermijden.

In dit verband wijst Furnish op de jaarlijkse collecte van de tempelbelasting onder joden in de diaspora. Misschien dat Paulus zijn methodiek baseerde op hoe dit in het jodendom werd geregeld?⁴⁰ Aan Philo, een Alexandrijnse jood (ca. 20 voor Chr-50 na Chr) danken we enig inzicht in hoe die jaarlijkse betaling werd georganiseerd. In elke stad werden betrouwbare mannen aangewezen door de lokale synagoges om de aanzienlijke bedragen naar Jeruzalem te brengen.⁴¹

39. James M. Scott, *2 Corinthians* (New International Bible Commentary, Peabody, 1998, 2003) p. 183

40. Furnish, *II Corinthians*, p. 435

41. Philo, *Special Laws*, I, 78

Paulus deed hetzelfde. Het is trouwens interessant te zien dat deze aanpak ook al voorkwam toen Ezra een collecte van Joden vanuit Babylon naar de tempel in Jeruzalem moest brengen. (Ezra 8.24-30)

Paulus' centrale gedachte is Gods genade. Die stelt de gelovigen in staat deel te hebben aan een 'economie van overvloed' die alle menselijke relaties en de economische banden binnen de christelijke gemeenschap verandert. Paulus gebruikt de metafoor van zaaien en oogsten om aan te geven dat wie geeft niet verarmt maar juist rijker wordt. God in zijn genade is degene die voor het zaaigoed heeft gezorgd. Wie daarvan uitstrooit mag een oogst verwachten, zowel van fysieke als geestelijke rijkdom. Die oogst is bedoeld om vervolgens weer meer te kunnen zaaien. De dankgebeden en lofprijzingen door de ontvangers in Jeruzalem zijn deel van de opbrengst van het zaaigoed, dus het idee dat geld weggeven gegarandeerd een financiële opbrengt oplevert, is niet wat Paulus zegt. (2 Kor 9:8-14)

Paulus benadrukte dat Gods doel gelijkheid is, en niet het verarmen van de donors of het verrijken van de armen in Jeruzalem. 'Uit het oogpunt van gelijkheid is er op dit moment uw overvloed om wat hun ontbreekt aan te vullen, opdat ook hun overvloed er is om wat u ontbreekt aan te vullen, opdat er gelijkheid zal zijn.' (2 Kor 8.14)

Ik denk niet dat we deze gedachte van gelijkheid die Paulus als criterium voor de gemeenschap heeft, moeten versmallen tot het idee dat de kerk in Jeruzalem

aan de wereld geestelijke rijkdom gaf en dat de wereld dit moest goedmaken met financiële steun. Ik denk dat hij bedoelde dat als de gemeente in Jeruzalem ooit welgesteld zou worden en die in Korinte zou verarmen, Jeruzalem dan op haar beurt zou gaan collecteren voor Korinte.⁴² Zoals in een gezin ieder voor de ander zorgt, ook als je op afstand van elkaar woont.

Verder wijst Paulus erop dat het God is die de Korintiërs heeft voorzien van hun bezit, maar dat God ze ook rijk wil maken in vrijgevigheid. Dat moet uiteraard vrijwillig zijn en van harte, maar dat neemt niet weg dat Paulus zijn best doet ze te overtuigen veel te geven. Dat zal niet alleen de arme heiligen in Jeruzalem helpen maar het zal ook tot veel dankzegging aan God leiden. (2 Kor 9.6-13) Voor Paulus bestaat er een nauwe band tussen geestelijke rijkdom en de bereidheid om materiële bezittingen te delen met wie dat nodig hebben. ‘Iemands weigering om diens bezit te delen met wie in nood zijn, plaatst een vraagteken bij de aanwezigheid van God’s genade in diens leven,’ aldus Joubert.⁴³

Ik denk dat aan het slot van wat Paulus de Korintiërs over de collecte schrijft het hart zit van zijn bedoelingen:

[Het] betonen van deze dienst (leitourgia) vult niet alleen de tekorten van de heiligen aan, maar is ook een overvloedige bron van vele dankzeggingen aan

42. Stenschke, ‘The leadership challenges of Paul’s collection for the saints in Jerusalem: Part I’, p. 7

43. Joubert, *Paul as Benefactor*, p. 145

God. Door dit bewijs van dienstbetoon (diakonia) verheerlijken zij God vanwege de onderdanigheid aan het Evangelie van Christus, overeenkomstig uw belijdenis, en vanwege de gulle handreiking (koinonia) aan hen en aan allen. En in hun gebed voor u verlangen zij vurig naar u vanwege de alles overtreffende genade (charis) van God over u. (2 Kor 9.13-14)

Paulus nodigt zijn lezers in Korinte dus uit om hun deelhebben aan de collecte te zien als eredienst aan God. Hij noemt de dienst liturgie. (2 Kor 8.12) In de LXX wordt dit woord *leitourgia* gebruikt voor de dienst van de priesters in de tempel. Om de woorden van Paulus te parafraseren: Jullie hulpverlening is eredienst; het zal de gelovigen in Jeruzalem doen beseffen dat jullie, heidense gelovigen, echte volgelingen van Jezus zijn; ze zullen God prijzen om jullie geloof en ze zullen voor jullie in Korinte bidden en ernaar verlangen jullie te zien.

Het woord dat Paulus in deze slotwoorden niet gebruikt maar wat alles beheerst, is gemeenschap, *koinonia*. De collecte versterkte de band tussen de gelovigen wereldwijd. Het hield de joodse en de heidense gemeenschap van gelovigen bijeen. De donors die Jeruzalem hielpen, wachtten niet op dank maar prezen samen met de ontvangers van de donatie God voor zijn milde gaven. Van de dankbaarheid en eer waarop weldoeners in de Grieks-Romeinse cultuur mochten rekenen, is geen sprake: God ontvangt de dank en eer. ‘De wederdienst van dankbaarheid en openbare

eer voor de menselijke weldoener wordt vervangen door dank en eer die aan God wordt gebracht vanwege de door genade mogelijk gemaakte gave.⁴⁴

Overigens, hoe belangrijk de kwestie van de collecte voor Paulus was toen hij 2 Korintiërs schreef, blijkt denk ik uit de opbouw van zijn brief. Ik suggereer dit schema:

- A. Troost is drijfveer van Paulus 2 Kor 1.1-2.13
- B. Belangeloosheid en lijden van Paulus 2 Kor 2.14-5.21
- C. Echte en valse apostelen 2 Kor 6.1-7.16
- D. Collecte voor Jeruzalem 2 Kor 8.1-9.15
- C. Echte en valse apostelen 2 Kor 10.1-17
- B. Belangeloosheid en lijden van Paulus 2 Kor 11.1-12.10
- A. Troost is drijfveer van Paulus 2 Kor 12.11-13.13

Paulus arriveerde tenslotte vanuit Macedonië in Korinte. Dit was in 57 na Chr. Lukas zegt dat hij drie maanden in Griekenland was. (Han 20.2-3) In deze tijd schreef Paulus zijn brief aan de kerk in Rome waarin opnieuw de collecte voor Jeruzalem ter sprake kwam.

44. Downs, *The Offering of the Gentiles*, p. 144

6. Derde zendingsreis en de brief aan Rome

Terwijl Paulus in Korinte was en zich onder meer bezighield met de collecte voor Jeruzalem schreef hij de Romeinenbrief. Hoe weten we dat hij dit in Korinte deed? Paulus schrijft dit aan de Romeinen:

Maar nu reis ik naar Jeruzalem om de heiligen te dienen, want de gemeenten van Macedonië en Achaje hebben het goedgevonden enige handreiking te doen aan de armen onder de heiligen in Jeruzalem. Zij hebben het namelijk goedgevonden, en zij zijn het ook aan hen verplicht. Immers, als de heidenen aan hun geestelijke weldaden deel gekregen hebben, zijn zij ook verplicht hen met stoffelijke te dienen. Als ik deze zaak dan volbracht zal hebben en hun deze vrucht officieel afgedragen zal hebben, zal ik via u naar Spanje reizen. (Rom 15.25-28)

Paulus heeft dus koers gezet richting Jeruzalem. Zijn werk in Korinte was klaar en hij wilde zijn collecte in Jeruzalem gaan afdragen. Het is waarschijnlijk dat hij de Romeinenbrief schreef toen hij nog in Korinte was, vanwege wat hij zegt over zuster Febe:

En ik beveel u Febe, onze zuster, aan, die een dienaar is van de gemeente die in Kenchreeën is, opdat u haar ontvangt in de Heere op een wijze die de heiligen waardig is, en haar bijstaat in elke zaak waarin zij u nodig heeft, want ook zij heeft zelf bijstand verleend aan velen, ook aan mijzelf. (Rom 16.1-2)

Febe was dus naar Rome gegaan met een aanbeveling van Paulus; waarschijnlijk was ze zelf degene die deze brief aan de leiders van de kerk in Rome overhandigde. Febe diende de gemeente in Kenchreeën; dat was de havenstad vlakbij Korinte.

Eerder in Rom 15 schreef Paulus dat zijn doel was ‘om een dienaar van Jezus Christus te zijn voor de heidenen, door het Evangelie van God als een priester te dienen, opdat het offer van de heidenen welgevallig zou zijn aan God, geheilgd door de Heilige Geest.’ (Rom 15:16). De cultische taal is duidelijk; Paulus beschrijft zijn priesterlijke dienst. Ik denk dat hij hier het thema van de collecte introduceert als hij spreekt over het offer van de heidenen. Het gaat om het offer dat de heidenen aan Gods brengen ten dienste van de armen in Jeruzalem. Die heidenen nemen deel aan dezelfde priesterdienst als Paulus door genereus te offeren.

Paulus omschrijft de collecte voor Jeruzalem kort, maar op een manier die ons enig inzicht geeft in zijn motivatie en aanpak. Ten eerste, Paulus noemt alleen de gemeenten in Macedonië en Achaje als deelnemers aan de collecte. Wellicht dat de gemeenten die hij bezocht voordat hij in Macedonië was zelf hun collectes al naar Jeruzalem hadden gebracht? Paulus reist nu met de opbrengst van Macedonië en Achaje naar Jeruzalem.

Paulus ging de heiligen dienen; het ging om dienst (*diakonia*). (Rom 15.25) Die handreiking is *koinonia*, dus gemeenschap. Dit woord *koinonia* wordt ongeveer als collecte gebruikt omdat de financiële bijstand een belangrijke uitdrukking was van de gemeenschap van de

gelovigen. Paulus maakt ook duidelijk dat het doel van de collecte heel concreet armenhulp was. Het was niet een algemene bijdrage aan het leven van de gemeente in Jeruzalem maar armenzorg. (Rom 15.26)

Van belang is dat Paulus noemt dat het om vrijwillige gaven ging. Per slot van rekening kon niemand ertoe wordt gedwongen. Maar vanuit zijn oogpunt was het ook een plicht, of beter, schuld (Grieks: *opheilé*). (Rom 15.27) Het is een schuld, want ‘als de heidenen aan hun geestelijke weldaden deel gekregen hebben, zijn zij ook verplicht hen met stoffelijke te dienen.’ (Rom 15.28) Paulus gebruikt hetzelfde woord voor schuld in Rom 1.14 waar hij van zichzelf zegt dat hij een schuld heeft aan Grieken en niet-Grieken, om die het evangelie te verkondigen. Dat was het soort schuld jegens de armen in Jeruzalem. Het ging om een morele schuld, en niet om een wettelijke verplichting. ‘De opvatting dat het niet slechts ging om een charitatieve collecte maar om een bijdrage die de moederkerk rechtmatig kon verwachten van de heidense christenen, geeft misschien de houding aan van de kerk in Jeruzalem, maar het was niet de houding van Paulus,’ aldus F.F. Bruce.⁴⁵

Wat Paulus hier mijns inziens niet bedoelt is dat heidenen een soort staande verplichting aan hun joodse geloofsbroeders hebben om die van steun te voorzien. De heidenen hebben deel gekregen aan de geestelijke weldaden van de Joodse gemeente in Jeruzalem en zijn daardoor één gemeenschap met hen geworden. Die

45. F.F. Bruce, *The Epistle of Paul to the Romans* (London, 1963, 1966), p. 265

gemeenschap kwam tot uitdrukking in het samen volgen van Jezus in wederzijdse liefde, zorg en aandacht. Nu er veel armen in Jeruzalem zijn, zorgt de gemeenschap dus voor die armen. Daarom constateert Jacob van Bruggen dat de collecte de identiteit van het christendom markeert. De christenen uit de heidenen ‘gebruiken hun bestaansrecht in Christus om hun geestelijke verbondenheid met joodse christenen vorm te geven in daden van liefde.’⁴⁶

Ik ben het niet met Joubert eens dat de primaire motivatie voor de collecte ‘niet in eerste instantie het economische lot van de gelovigen in Jeruzalem’ was, ‘maar de terugbetaling van hun eigen schuld aan de moederkerk.’⁴⁷ Als dat zo was, zou Paulus er bij de Macedoniërs op hebben aangedrongen dat ze zouden meedoen met de collecte, maar hij probeerde ze er eerder van te weerhouden vanwege hun diepe armoede. Welgestelden waren hulp verschuldigd aan de armeren; dat was de centrale kwestie.

Opvallend vind ik dat Paulus de gemeente in Rome niet rechtstreeks vraagt om ook mee te doen met de collecte voor de armen in Jeruzalem en Judea. Misschien was dat ook niet nodig. De brief gaat grotendeels over de gemeenschap die heidense en joodse gelovigen in Jezus samen vormen. En Paulus heeft het in Rom 15.27 over de schuld die de heidense gelovigen hebben jegens de gelovigen in Jeruzalem.

46. Jacob van Bruggen, *Paulus: Pionier voor de Messias van Israel* (Kampen, 2001) p. 115

47. Joubert, *Paul as Benefactor*, p. 132, 146

Zou dit niet duidelijk genoeg zijn voor de kerk in Rome? Pelagius zegt in zijn commentaar dat Paulus, door zijn voorbeeld de kerk in Rome uitdaagt hetzelfde te doen.⁴⁸ Misschien wilde Paulus niet rechtstreeks vragen of ze mee wilden doen want hij kende de gemeente niet goed; hij was er nooit geweest. Wat voor opdrachten had Paulus trouwens aan Febe gegeven? Misschien moest die mondeling proberen iets te regelen, en vroeg Paulus daarom aan de gemeente om Febe ‘bij te staan in elke zaak waarin zij u nodig heeft.’ (Rom 16.2) Tenslotte, Paulus liet weten dat hij naar Rome wilde komen. Als alles liep zoals hij in gedachten had, zouden ze dan misschien hun eigen collecte hebben geregeld tegen de tijd dat hij in Rome zou arriveren?

Paulus noemt de collecte die hij gaat afdragen een vrucht. Dat past bij zijn metafoor van zaaien en oogsten en bij zijn nadruk op de werkzaamheid van Gods genade, wat we ook in de brieven aan de kerk in Korinte zagen. Eerder in zijn Romeinenbrief gebruikte Paulus dat woord ook al, namelijk toen hij zei dat hij ‘dikwijls het voornemen had naar u toe te komen om ook onder u enige vrucht te hebben, zoals ook onder de andere heidenen.’ (Rom 1:13) Doelde Paulus in het begin van zijn brief op de collecte? Nogal wat exegeten denken dit inderdaad. Ik ben het met Downs eens dat dit niet waarschijnlijk is. Paulus zou zijn brief niet openen met de indruk te wekken dat hij vooral interesse in de gemeente in Rome zou hebben vanwege hun geld.⁴⁹

48. Pelagius, *Commentary on Romans* 15.27

49. Zo bijvoorbeeld Downs, *The Offering of the Gentiles*, pp. 59-60

Dat Paulus zegt dat hij naar Rome wil reizen nadat hij de collecte in Jeruzalem heeft ingeleverd, wijst er op dat Paulus geen eschatologische dromen koesterde over de invloed die de collecte zou hebben. Nogal wat commentaren denken dat de collecte voor Paulus een vervulling van oudtestamentische profetie was en dat hij hoopte dat dit tot een massale bekering van het jodendom zou leiden of tot het einde van de wereld.⁵⁰ In wat Paulus zelf over de collecte schrijft, is deze gedachte nooit aan de orde en het lijkt me dus beter dit idee niet te koesteren. Paulus had een belofte gedaan om de armen in Jeruzalem te blijven gedenken en aan die belofte hield hij zich, als uitdrukking van de wereldwijde gemeenschap van de ene kerk waarin de gelovigen voor elkaar zorgen.

50. Joubert gaat zeer kort op dit idee in en wijst deze gedachten van de hand. Joubert, *Paul as Benefactor*, p. 210; ook Downs verwerpt deze gedachte, maar hij gaat er i.t.t. Joubert beargumenteert tegenin. Downs, *The Offering of the Gentiles*, pp. 3-9

7. Terug naar Jeruzalem

Na drie maanden in Korinte en omgeving te hebben gewerkt en na Febe met zijn brief naar Rome te hebben gestuurd, wilde Paulus naar Syrië varen. Ik neem aan dat dit betekent, via Jeruzalem naar Antiochië, net zoals de tweede reis daar eindigde. Paulus ontdekte echter dat joden een aanslag op hem wilden plegen. Dat was vast om religieuze redenen maar Paulus en zijn mannen hadden ook veel geld van de collectes bij zich. (Han 20.1-3) Waarschijnlijk beseften die joden dat Paulus terug naar Syrië wilde varen om het geld in te leveren in Jeruzalem. Om zijn leven en de collecte te redden besloot Paulus om een onverwachte route terug te nemen, namelijk weer overland via Macedonië en dan de zee over naar Troas. We horen van Lukas weinig over die reis behalve dat een aantal mannen Paulus begeleidde:

En tot in Asia vergezelden hem Sopater uit Berea, en van de Thessalonicenzen Aristarchus en Secundus, en Gaius uit Derbe, en Timotheüs, en Tychikus en Trofimus uit Asia. Dezen waren vooruitgereisd en wachtten ons op in Troas. Wij echter vertrokken na de dagen van de ongezuurde broden per schip van Filippi en kwamen binnen vijf dagen bij hen in Troas aan, waar wij zeven dagen verbleven. (Hand 20:4-6)

Merk op dat we vertegenwoordigers van diverse kerken bij Paulus zien; Lukas zelf is ook van de partij, gezien het gebruik van het woord ‘wij’ in dit gedeelte. Het lijkt

me in ieder geval gepast om te denken dat een deel van de redenen waarom Paulus met zoveel mannen reisde, te maken had met het geld waarmee hij naar Jeruzalem onderweg was. Er was bescherming tegen rovers nodig maar ook moest aan de gemeenten duidelijk zijn dat hun geld echt op de juiste plaats terecht kwam: Paulus stak niets in zijn eigen zak. Howard Marshall is het met deze gedachte eens en voegt eraan toe dat deze metgezellen van Paulus natuurlijk ook erg nuttig waren als getuigen van het succes van de zending onder de heidenen, waarvan Paulus in Jeruzalem verslag ging doen.⁵¹

Na Troas reisden Paulus en zijn metgezellen langs de kust richting Syrië. Tijd om de grote stad Efese aan te doen was er niet want Paulus had haast: 'Paulus had zich voorgenomen Efese voorbij te varen om geen tijd in Asia te hoeven doorbrengen, want hij haastte zich om, als het mogelijk voor hem was, op de Pinksterdag in Jeruzalem te zijn.' (Han 20.16) Per schip arriveerde hij in Tyrus in Syrië. Daarna ging de reis per schip via Ptolemaïs naar Caesarea. Een paar dagen later kwam Paulus met zijn begeleiders in Jeruzalem. (Han 21.3-17) Na aankomst in Jeruzalem ontmoette Paulus Jacobus en alle ouderlingen. (Han 21:18)

Paulus vertelde over alles wat God onder de heidenen had gedaan tijdens zijn derde reis. Het ging goed met de zending onder de heidenen. Jakobus wees op zijn beurt op de duizenden joden die in Jezus geloofden en zei daarbij: 'zij zijn allemaal ijverars

51. I. Howard Marshall, *Acts* (Tyndale New Testament Commentaries, Grand Rapids, 1980, 1992) p. 323-324

voor de wet.’ (Han 21.19-21) Stonden Jacobus en zijn leiders in Jeruzalem onder druk van die nieuwe joodse gelovigen vanwege hun steun aan Paulus’ wetsvrije evangelieverkondiging onder de heidenen? Jacobus vertelde Paulus dat er over hem werd beweerd dat hij op zijn reizen niet alleen de nieuwe heidense gelovigen maar ook joden zou hebben geleerd dat ze niet besneden hoefden te worden en dat ze zich niet aan de wetten hoefden te houden. Jacobus bevestigde de afspraken die ten aanzien van de heidenzending waren gemaakt op het apostelconvent (Han 21.25) maar wilde ook dat Paulus aan alle joden duidelijk zou maken dat het verwijt dat hem werd gemaakt onjuist was. Paulus liet zich dus in de tempel zien en hield zich daarbij aan de joodse wetgeving op een zo zichtbaar mogelijke manier. Paulus zou voor vier mannen die een gelofte hadden gedaan, betalen voor hun verplichtte offer in de tempel. (Han 21.21-27) Hij vond dit waarschijnlijk een goede manier om de vrede tussen de moederkerk en de heidense bekeerlingen te bewaren, denkt Witherington. ‘Paulus was bereid voor de joden een jood te zijn [...] zolang het niet werd gezien als een kwestie van eeuwig heil en zolang het niet als wet werd opgelegd.’⁵²

Joden uit Asia zagen Paulus in de tempel en begonnen een oproer dat erop uit liep dat Paulus gevangen werd genomen en berecht. Toen hij voor de stadhouder Felix zijn verdediging voerde, zei hij onder meer: ‘Na verscheidene jaren kwam ik om liefdegaven

52. Ben Witherington III, *The Acts of the Apostles*, p. 651

aan mijn volk te brengen en om te offeren.’ (Han 24.17). De liefdegaven die worden genoemd, worden in andere bijbelvertalingen aalmoezen genoemd. Hiermee doelt Paulus volgens de meeste exegeten op de collecte die hij naar Jeruzalem bracht. Dat hij niet specifiek zei dat die voor de arme volgelingen van Jezus was, is logisch in de context van de rechtszaak. Paulus moest aantonen dat hij zijn volk geen enkel kwaad had gedaan.

Het is wel eigenaardig dat Lukas, net als bij de tweede reis van Paulus, niets schrijft over de afdracht van de collecte die voor Paulus van zo groot belang was. Waarschijnlijk was het thema voor hem niet van groot belang toen hij Handelingen schreef. Het offeren wat Paulus noemt, gaat waarschijnlijk over de offers waarvoor hij betaalde toen het oproer tegen hem begon. (Han 21.26-27) Of dit inderdaad is wat Paulus met deze offers bedoelde wordt wel betwijfeld, omdat hij niet naar Jeruzalem kwam om deze specifieke offers te brengen. Dat lijkt me echter in de context van een verdediging voor het gerecht niet van belang.

Meer over de collecte voor Jeruzalem komen we niet te weten in het boek Handelingen en de latere brieven van Paulus. Dat wil niet zeggen dat de hulpverlening aan de armen in Jeruzalem door de heidengemeente elders niet doorging, hoewel denkbaar is dat die hulpverlening stopte nadat Paulus als gevangene naar Rome werd gebracht. Minder dan tien jaar nadat Paulus als gevangene uit Jeruzalem naar Rome vertrok, begon de opstand van Jeruzalem tegen Rome, wat in 70 leidde tot de verwoesting van de stad en de tempel door de

Romeinse legers van de latere keizer Titus. Toen was de arme gemeenschap van joodse volgelingen van Jezus al weggevlucht waarmee ook een collecte voor Jeruzalem niet langer aan de orde was.

8. Wat kan je hier vandaag mee

Ik ga in dit concluderende hoofdstuk niet herhalen wat ik hiervoor schreef over de collecte die Paulus voor de armen in Jeruzalem organiseerde. Ik wil ook proberen niet meer te concluderen dan wat ik kan baseren op die collectes die Paulus organiseerde. Ik volsta met een aantal korte gedachten.

1. Gelovigen in Christus wereldwijd zijn een gemeenschap die kan worden omschreven als een grote familie.
2. Binnen de gemeenschap gaat het iedereen in de eerste plaats om de eer van God.
3. Binnen de gemeenschap is sprake van wederzijdse zorg.
4. Het financieel steunen van andere gelovigen binnen de gemeenschap van de kerk is een geestelijke zaak: het is eredienst aan God.
5. Alle gelovigen worden uitgenodigd om van harte en vrijwillig naar vermogen bij te dragen aan het welzijn van ieder ander in de gemeenschap die dat nodig heeft.
6. Geven aan een ander maakt een mens rijker.
7. Wie een hulpbehoevende gelovige binnen de wereldwijde gemeenschap kan helpen, heeft een morele plicht om dat naar vermogen te doen.
8. Wie binnen de gemeenschap hulp nodig heeft, mag daarop rekenen.

9. Ook wie bijzonder weinig heeft moet niet denken dat hij zelf niet kan bijdragen aan het welzijn van de gemeenschap.
10. Mensen met een overdaad aan middelen danken God dat Hij ze zoveel gegeven heeft om anderen te helpen.
11. Wie geholpen worden, danken God voor de hulp die ze ontvangen.
12. Binnen die wereldwijde gemeenschap wordt de zorg voor de behoeftige niet gehinderd door een verschil in cultuur of exacte theologische opvattingen.
13. Wie hulp ontvangt hoeft zich niet de mindere te voelen; wellicht kan hij op zijn beurt iets bijdragen aan het leven van wie hem helpt, nu of later.
14. In ons omgaan met geld moeten we alles doen om verdachtmakingen te voorkomen.
15. Het stimuleren dat welgestelden hulp bieden aan wie het minder hebben, is een door God gegeven geestelijke taak.